

Лидия Шишманова – спътница и интелектуалка със собствен блясък

Мария Младенова

Известно е, че с бъдещата си съпруга Иван Шишманов се запознава по време на следването си в Женева, където пристига заедно с Иван Георгов през август 1885 г. Тук те установяват близки връзки със семейството на украинския емигрант проф. Михайло Драгоманов, общуването с когото оказва значително влияние върху личността и интересите на Иван Шишманов.

Апостол на борбите за възраждане на Украйна, проф. Драгоманов е и сред преподавателите на младия българин, който среща в дома му неговата дъщеря Лидия – също студентка във Филологическия факултет на Женевския университет, която на 28.XII.1888 г. става негова съпруга и вярна спътница до края на дните му.

Родена и възпитана в семейството на обеднели дворяни, Лидия Драгоманова израства между книгите, музиката, театъра и науката, поради което не е чужда на литературни и творчески изкушения. Още в ранното си детство тя има частен учител по пиано и западни езици, а поради дългите задгранични пътувания на баща си, който води със себе си и семейството си, тя научава четири европейски езика. Майка ѝ Людмила Драгоманова¹, която е известна актриса, я възпитава в трайна любов към театъра и музиката, която Лидия не само запазва до края на дните си, но се утвърждава и като високо ценен театрален и музикален критик.

България става втора родина на Лидия Шишманова. Тя ѝ посвещава цялата си енергия, като развива многостранните си интелектуални заложби на писателка, журналистка, театрален и музикален критик, преводачка, общественичка, а чрез проявите си се утвърждава като жена с широки културни интереси, насочени към повишаване на равнището на духовния живот в страната ни.

В продължение на 40 години тя развива кипяща културна и обществена дейност, чийто анализ убедително доказва, че тя не е само предана спътница на Иван Шишманов, но е и интелектуалка със собствен блясък, резултат не само от европейската ѝ образование и възпитанието, получено в дома на родителите ѝ, но и от осъзнатото ѝ влечение към духовната дейност, от която тя усеща силна необходимост.

Няма съмнение, че в София Иван Шишманов обгражда Лидия Драгоманова с грижи и внимание и я въвежда в кръговете на българските писатели, актьори и творци на изкуството, както и в кръга на университетските си колеги, с които той общува отблизо и динамично. Скоро самата тя става част от тези кръгове, благодарение и на собствения си характер – сърдечна, винаги готова да помогне, когато се налага.

---

¹ **Омельченкова**, М. 40 години културна дейност. // *Вестн. на жената*, № 627, 13 ноем. 1935, с. 2, 3.

С времето домът им на ул. „Денкоглу”, след него и този на ул. „Шипка” 11 става истинско средище на нашия интелектуален елит, който създава българската литература и култура по това време. Мнозина от неговите представители се срещат освен в техния дом и в дома на Маргарита Стойчева-Ламбри – културна францужойка и великолепна пианистка, която изпълнява цели концерти пред своите гости, а след това те обсъждат всичко по-значително, случващо се в духовния и политическия живот на България. Споделят творчески идеи за бъдеща дейност, дават подкрепата си на всичко, носещо белезите на истинска култура.

Тази среда и широките културни интереси на самия Ив. Д. Шишманов несъмнено стимулират към изяви Лидия Шишманова, която освен светско възпитание показва и интерес към творческа дейност и влечение към литературни и културни прояви.

Журналистическата си дарба Лидия Шишманова проявява на страниците на редица български и украински списания и вестници като „Български преглед”, „Българска сбирка”, „Свободно мнение”, „Мир”, „Вестник за жената”, „Женски глас”, „Украйна”, „Рада”, „Dilo”, „Нова Украйна” и др., в които публикува десетки рецензии, отразяващи проявите на театралния и на музикалния живот у нас, а понякога и в чужбина.

Лидия Шишманова не е чужда и на случващото се в политиката на България, Украйна, на Балканите и в Западна Европа, отразява позициите си в статии в печата, изхождайки от възгледите си на убедена хуманистка и чувството си за морал, справедливост и в политиката, и в международните отношения.

Трудно е да се каже коя е първата ѝ публикация в българския печат, защото е истинско библиографско предизвикателство да се издирят печатните ѝ прояви не само в нашата, но и в чуждестранната периодика.

Едни от ранните прояви на Л. Шишманова са на страниците на авторитетното сп. „Български преглед” (1893–1900), издание за наука, литература и обществен живот и отразява както състоянието на българското висше образование през първото десетилетие от съществуването на Висшето училище, така и напредъка в развитието на българската наука.

Тук, в рубриката „Книжовни и научни вести”, тя публикува кратка статия по повод смъртта на световноизвестния зоолог и политик Карл Фогт, „едно от най-големите светила на Женевския университет и един от последните корифеи на материалистическата школа”².

Пак в същата рубрика на „Български преглед” Л. Шишманова публикува статията „Микрофонографът Дюсо”³, с която информира учените за изобретяването на нов апарат, „за който говорят почти всички европейски научни списания”⁴ и който според мнозина ще бъде едно от чудесата на приближаващото изложение в Париж.

² Ш[ишманова], Л[идия]. Карл Фогт. // *Бълг. преглед*, 1895, № 7, с. 160.
Подпис : Л. Ш.

³ Ш[ишманова], Л[идия]. Микрофонографът Дюсо. // *Бълг. преглед*, 1897, № 3, с. 149–150.
Подпис : Л. Ш.

⁴ Пак там, с. 150.

Като разяснява действието и предназначението на апарата, изработен от доц. д-р Франц Дюсо, физик от Женевския университет, авторката показва както интереса си към научни открития в областта на точните науки, така и привързаността си към случващото се в Женевския университет, чиято възпитаничка е, макар и отдалече продължава да следи постиженията на членовете на академичната му общност.

В сп. „Български преглед” съществуват и две самостоятелни рубрики – „Театрална хроника” и „Музикална хроника”, където Л. Шишманова има значителен брой публикации – около 16, които представляват театрални и музикални рецензии за постановки на театър „Сълза и смях”. Театралните рецензии са доста пространни, те предават не само съдържанието на играните пиеси, но засягат и широк кръг въпроси, отнасящи се до оценката на изпълнението на ролите на актьорите, тяхното майсторство, добрите попадения, като коментира също декорите, грима, костюмите, дикцията на изпълнителите, други специфични детайли, на които обикновеният зрител трудно би обърнал внимание.

В театралните си рецензии Шишманова поставя важни въпроси, свързани с развитието на българския театър, като препоръчва изпращането на наши актьори на специализация в чужбина, изтъква необходимостта от построяването на специална сграда за нуждите на театъра, репертоарната му политика, преобразуването на столичния театър „Сълза и смях” в национален и редица други, които след време ще реши Ив. Д. Шишманов като министър на просвещението в правителствения кабинет на генерал Рачо Петров.

В „Български преглед” Ив. Д. Шишманов също публикува компетентна театрална рецензия за пиесата на Ив. Вазов „Хъшове”⁵, която според Катя Бъклова е „първото му печатно изказване за видния български писател”⁶.

Л. Шишманова се изявява в „Български преглед” и в неговата „Музикална хроника”, в която тя информира за гастроли на чужди артисти на сцената на „Славянска беседа” и прави вещ „анализ на програмата и изпълнението”⁷, като отправя и остри критични бележки за състоянието на салона, който кара придружаващите чуждестранните изпълнители да се срамуват от хигиената и неуредиците в него.

Склонна да подкрепи всичко, което има за цел да издигне българското изкуство, тя поздравява Радул Канели (1868–1913), който през 1900 г. като директор и режисьор на Пловдивския театър поставя началото на сп. „Български артист” с “цел да развива любовта, наклонността към изящните изкуства”⁸, въпреки че по това време те не са приоритет на народа ни поради сложните условия на неговия социален и културен живот.

Когато през 1913 г. Димитър Мишев (1855–1932), книжовник, публицист и политик, дългогодишен секретар на Българската екзархия и действителен член на БАН, поставя началото на сп. „Свободно мнение” (1913–1915, 1922), Лидия Шишманова става негов

⁵ И. Д. Ш. Ив. Вазов. Хъшове. Драма в четири действия. // *Бълг. преглед*, 2, 1894/1895, № 1, с. 175–180.

⁶ Бъклова, Катя. Български преглед. // Периодика и литература, Т. 2. – София, 1993, с. 28.

⁷ Ш[ишманова], Л[идия]. Музикална хроника. // *Бълг. преглед*, 1895, № 7, с. 161–162.

⁸ Ш[ишманова], Л[идия]. Български артист, 1, 1900, № 1. // *Бълг. преглед*, 1900, № 8, с. 120.

Подпис : Л. Ш.

редовен сътрудник в двете самостоятелни, но постоянни рубрики „Театрални бележки” и „Музикални бележки”.

„Свободно мнение” е сред списанията, които след националния погром след 1913 г. бележат известно раздвижване в българския периодичен печат, което се дължи и на сътрудниците му. Сред тях са известни професори и преподаватели в Софийския университет, академици, писатели, езиковеди и литератори, икономисти и юристи, политици и военни дейци, които застъпват главно въпроса за националната ни катастрофа, търсят причините и виновниците за нея, обсъждат външната и вътрешната политика на България.

Сред най-активните сътрудници на списанието е проф. Ив. Д. Шишманов, който от 1913 до 1915 г. публикува на страниците му 20 статии, в които доминират тези с политическа тематика, съдържащи анализи на съвременната политическа обстановка на Балканите и в Европа, която не вещае нищо добро за България.

Редом със съпруга си извисява своя интелектуален ръст и Л. Шишманова, която е единствената жена постоянен сътрудник на „Свободно мнение”. Тя демонстрира своя силен дух в тези гибелни времена за страната, намирайки сили да следи духовните прояви в областта на театъра и музиката и да ги отразява в споменатите рубрики. Около 20 са нейните рецензии в „Свободно мнение”, в които тя демонстрира висока култура, познания и аналитичен ум, като често използва и метода на сравнителния анализ, давайки и някои уместни препоръки, като сравнява постановките на същите спектакли в европейски театри в Париж, Рим, Лондон, Женева и др.

В рецензията си за „Цезар и Клеопатра” от Б. Шоу предлага преди представленията да се изнасят кратки беседи от специалист, с които „неподготвената публика” да получи информация за автора, за произведението му, което е на сцената, за основните идеи, вложени в него, както и да насочи вниманието на зрителите към конкретни сцени. Убедена е, че в това няма нищо обидно за зрителите, които често поради своята заетост „нямат време да бъдат в течение на съвременната литература”⁹, а такава е практиката в редица европейски театри, сред които е и „Одеон” в Париж, чийто опит тя очевидно познава отблизо.

Шишманова спира вниманието си не само върху изпълнението на главните роли от Сава Огнянов (1876–1933) и Елена Снежина (1881–1944), но и на декорите, които намира за „добри”, особено като се имат предвид скромните ресурси, с които по това време разполага театърът ни. Прави уместни бележки за костюмите, които са „много ярки по цвят” и не хармонизират с египетската живопис, която е с доста по-бледи цветове.

При анализа на постановката на „Моралът на г-жа Дулска” Шишманова поставя акцент върху „монотонността в дикцията” на актьорите, в която липсват промени „в скалата на гласа, интонации и модуляции”¹⁰, чрез които се изразяват различни душевни състояния, поради което тази „равномерна интонация” води до отегчение и умора на слушателите.

Лидия Шишманова често прави полезни и уместни бележки за режисьорската работа, понякога остро критикува поведението на публиката, която демонстрира неразбиране

⁹ Шишманова, Лидия. Цезар и Клеопатра. // *Свободно мнение*, I, 1913, № 8, с. 14.

¹⁰ Шишманова, Лидия. Моралът на г-жа Дулска ; Сватбата на Белугина ; Огнището угасва. // *Свободно мнение*, II, 1914, № 4, с. 66.

на драматизма, който преживяват актьорите по време на превъплъщението си в ролите на Катюша (Златина Недева) и княз Нехлюдов (Сава Огнянов), и неистово се смее¹¹, друг път намира, че ролите са неподходящо разпределени (вече възрастният Кръстьо Сарафов в ролята на младия принц) в „Старият Хайделберг“¹².

Не се наемам да анализирам всичките театрални рецензии, излезли от перото на Л. Шишманова, не само защото ми липсват необходимите специални знания, които тя очевидно е притежавала, но затова са необходими много време и място, които, както знаем, са лимитирани. Но няма съмнение, че зад тях стои ерудирана и компетентна авторка, посветена в тайните на Мелпомена.

Рецензиите безспорно показват, че тя познава в детайли постиженията и на нашия театър, и на редица европейски театри, в които е била многократно, но има и предпочитания към конкретни актьори. Това подсказва статията ѝ за Елеонора Дузе (1852–1924), писана наскоро след смъртта на голямата италианска актриса, ненадмината в трагичните роли от пиесите на Ал. Дюма-син, Габриеле Д'Анунцио и редица други роли.

Театралните рецензии на Лидия Шишманова са представлявали интерес и за актьорите, които са ги очаквали и са ги следили с внимание. Свидетелство за това ни е оставила Адриана Будевска, която в свое писмо споделя:

„Уважаема госпожо Шишманова,

Вашите критически студии задоволяват. У тях има пълнота, сочност, закръгленост

– дори грация. У Вас всичко е обосновано. Харесва ми Вашата самостоятелност. Непосредствено схващате творчеството на артиста, без да сте в зависимост от туй, че българин твори на сцената, и Ви уважавам за това... Благодарна съм още, че не от патриотизъм правите това, а от пълното съзнание на художник. Аз Ви благодаря... Изпращайте ми, моля Ви, редовно Вашето списание“¹³.

Автентични светения за пристрастието на Л. Шишманова към театъра ни е оставил Владимир Василев, който пише след смъртта ѝ:

„Не знам дали в друга област Л. Шишманова е била тъй владена, както в театъра, и правила ли е такива жертви. Ние знаехме, че преди още да дошла, ще я видим там, на третия ред на партера, всеки път, когато се дава нова пиеса, когато на сцената се явява нов човек или дубльор, на когото и ние самите може би не отдаваме кой знае какво значение. Ни дъжд, ни студ, ни сняг, ни виелици можеха да я спрат да не дойде на вечерта, за да види не само какво ще бъде на сцената, но какво ще бъде и с публиката.

Това са часовете на очакване да се вдигне завесата – по-интересно за нея от всичко друго, което е станало през седмицата... И след свършване на представлението, докато всички хукват към гардероба, тя остава да ръкопляска до последно вдигане на завесата. И тръгва след това, сред зимната полунощ, на тая възраст, сама, само с бастуня си, обратно за към дома си на ул. „Шипка“...¹⁴ Рецензиите на Лидия Шишманова във в. „La Bulgarie“ са живи страници за Народния театър [през] последните години. Тя знаеше да съди милостиво и да дава ласки, които не вредят. Знаеше още, че онова, което пише, ще се

¹¹ Шишманова, Лидия. „Силата на мрака“. // *Свободно мнение*, II, 1914, № 10, с. 163–164.

¹² Шишманова, Лидия. Старият Хайделберг. // *Свободно мнение*, II, 1914, № 13, с. 209–211.

¹³ Тихова, Надежда. Поезията, пролог към света на изкуството. // *Лит. фронт*, № 30, 24 юли 1989, с. 3.

¹⁴ Василев, Владимир. Лидия Шишманова и театърът. // *Златорог*, 1937, № 3, с. 139.

чете от чужденци и положително или отрицателно – винаги гледаше да даде внушението, че Народният театър е едно от най-високите ни измерения като културен народ. В тия рецензии теориите са направени излишни – от върното ѝ живо чувство и богатия ѝ опит от наблюдения, които Л. Шишманова имаше.

И ако назначението на историята е не да възвеличава само героите, а да ни даде пълна, подбрана представа за живите сили, които участват пряко или косвено в строителството на едно дело, уверен съм, че историята на нашия народен театър ще постави и името на Лидия Шишманова между ония, които са били едни от най-полезните му двигатели”.¹⁵

Не по-малко интересни са и компетентно написаните от Шишманова музикални рецензии в сп. „Свободно мнение”, които показват системни познания по история на музиката (симфонична и оперна), лични познанства с някои от гостуващите чуждестранни изпълнители, сред които е и големият френски цигулар Анри Марто, информираност за концертната му дейност по света, познания за сложността и качеството на изпълняваните музикални произведения.

Давайки висока оценка на двата концерта на Анри Марто в София, тя отбелязва, че първият е благотворителен – в полза на ранените през войната наши войници, и припомня, че в разгара ѝ той е имал смелостта да даде концерт в Берлин пак в полза на българите и дарява 10 000 лв. за ранените ни сънародници. Затова е недоволна, че Столичната община и МНП не му поднасят цветя, с което не е спасен етикетът и добрият тон.¹⁶

Шишманова прави задълбочени анализи на постановките на „Продадена невеста” от Б. Сметана¹⁷, на „Кавалерия Рустикана”¹⁸, на „Аида” от Верди¹⁹ и други оперни спектакли, в оценките и в бележките си показва висока музикална култура, получена не само в семейството и по пътя на самообразованието, както и чрез общуването със света на музиката, която според нея най-добре отразява душевността на всеки народ и неговия гений.

През 1895 г. Л. Шишманова, владееща френски език до съвършенство, става редовен сътрудник на в. „La Bulgarie” и в продължение на десетилетия чрез многобройни статии представя постиженията на българската духовна култура, литература и изкуства в Европа, превръщайки се в истински посланик на България в цивилизования свят.

Според свидетелства, оставени от Николай Дончев²⁰ и Михаил Арнаудов²¹, тя печата на страниците му и редица преводи на произведения на български писатели и популяризира творчеството им в чужбина. Сред преведените от нея творби са пълният текст на романа „Братя” от Добри Немиров, който излиза като подлистник в „La Bulgarie”, „Харитиният грях” – първият женски роман от Ана Каменова, печатан и като подлистник, и като отделна книга, пиесата „Майстори” на Рачо Стоянов.

Лидия Шишманова превежда значителни откъси от неоченения от литературната критика роман на Иван Вазов „Нова земя”, както и разкази от Йордан Йовков, Елин Пелин, Д. Шишманов, Ангел Каралийчев и други наши автори.

Издирването и откриването в пълнота на статиите и преводите ѝ на страниците на „La Bulgarie” ще бъде безспорен принос не само за българската културна история, но и към темата за женския литературен труд в България в периода от началото до средата на

¹⁵ Василев, Владимир. Цит. съч., с. 140.

¹⁶ Шишманова, Лидия. Концертът на Марто. // *Свободно мнение*, II, 1914, № 16, с. 258–259.

¹⁷ Шишманова, Лидия. „Продадена невеста” от Сметана. // *Свободно мнение*, II, 1914, № 43, с. 609–610.

¹⁸ Шишманова, Лидия. „Кавалерия Рустикана”. // *Свободно мнение*, III, 1915, № 3, с. 40–42.

¹⁹ Шишманова, Лидия. „Аида” от Верди. // *Свободно мнение*, II, 1914, № 22, с. 351–353.

²⁰ Дончев, Николай. Българската книга в чужбина. // *Родна книга*, Брой единствен, 27 апр. 1941, с. 9, 10.

²¹ Арнаудов, Михаил. Помен за Лидия Шишманова. // *Зора*, № 5283, 9 февр. 1937, с. 8.

30-те години на ХХ век, в който се вписва нейната динамична и разностранна дейност, посветена на България.

Културната дейност на Л. Шишманова има широк диапазон. Тя изнася беседи, участва в литературни четения и тържества по повод на деня на книгата, пише и статии по културни и политически теми, както и по въпроси, свързани с проблемите на жените в България, към които тя проявява искрено съпричастие. Когато в края на ХІХ век във Висшето училище в София все още не се допускат за следване жени, тя пише статията си „Жената и висшето училище”²², в която привежда много и логични аргументи, с които защитава правото на жените да се образуват, като сочи и успешни европейски модели. Убедена, че рано или късно жените ще влязат или ще се промъкнат в нашето „Висше училище, както в толкова други страни”²³, тя пледира този въпрос да бъде решен по-скоро и справедливо в полза на жените, защото вярва, че навлизането им в сферите на науката не само ще даде нова насока на българското общество, от което то със сигурност ще спечели, като им даде възможност да се образуват и така да станат по-полезни за страната си.

Бурно реагира тя и срещу приетия през 1922 г. Закон за трудовата повинност на девиците, в който сочи редица несъобразни текстове и апелира за преразглеждането му от Народното събрание и промяна в текстовете, които не само не са социални, но са и крайно несправедливи.

Л. Шишманова не е равнодушна и към международната политика, в резултат на която двете войни – Балканската и Междусъюзническата, нанасят ужасни рани на нацията ни. Тя използва различни поводи, както и пътуванията си в чужбина, за да защити каузата на България и да разкрие пред различни общества в Европа причините за погрома, нанесен на България.

По време на сказките си със заглавие „Лични спомени на една сестра през Балканската война”, които изнася в Женева в началото на 1914 г. пред женското дружество „Luceum” и пред представителки на Червения кръст, в присъствието на женският елит на швейцарската столица, за да ги убеди в истинността на фактите, които ще изнесе пред тях, още във встъпителната си част казва следното: „Както знаете, госпожи, аз не съм българка по рождение и се надявам, че това ми дава потребната обективност. Но от друга страна, понеже живея от 25 години насам сред тоя народ, неговите идеали са станали мои идеали и неговите страдания – мои страдания, аз мисля, че моето съждение може да се вземе за обосновано”²⁴.

Па време на двумесечното си пребиваване в Швейцария тя убедително разяснява същността на сръбско-българския договор и главните причини за Междусъюзническата война, довела България до национална катастрофа. Така тя внася яснота за истината пред много зле осведомени швейцарци и ги кара да променят отношението си към България, защитавайки каузата ѝ като истинска българка.

Лидия Шишманова членува в редица съюзи, дружества и клубове, които развиват полезна обществена и културна дейност. Тя участва в създадения през юли 1901 г. Български женски съюз, като сътрудничи и на в. „Женски глас”, чието начало поставя Ана Карима (1871–1949).

Член е на Клуба на българските писателки, основан в началото на 1930 г. към Дружеството на българките с висше образование, чиято основна цел е да поощрява творческите прояви на българските писателки. Шишманова активно се включва в дейността му и с изнасянето на сказки и реферати на различни теми. Една от тях е за Едуард Род

²² Шишманова, Лидия. Жената и висшето училище. // *Бълг. сбирка*, IV, 1897, № 10, с. 1062–1064.

²³ Пак там, с. 1064.

²⁴ Шишманова, Лидия. Швейцария и България : Лични впечатления. // *Свободно мнение*, II, 1914, № 8, с. 123–130.

(1857–1910) – по случай 20-годишнината от смъртта на френско-шведския писател, автор на психологически романи, писани в стила на Емил Зола, „Значението на самостоятелния език есперанто”, което тя добре е разбрала като общ език, който може да служи като международен език, обединяващ народите и разбирателството между тях – теза, сериозно поддържана и от проф. Ив. Д. Шишманов. Нещо повече – тя е член на Дружеството на есперантистите в България и участва в няколко международни конгреса, подкрепяйки необходимостта и ползата от съществуването на езика есперанто.

Тя участва активно в международната дейност на клуба, важно място в която заемат поканите в България и срещите с известни жени-писателки от Европа, учени и общественици, сред които са Казимира Алберти, Хенриета Фиуми, Мари Ситин, като Алберти, Лесли и Тилшова са обявени за негови дописни членове.

Участва в четенията за деца, както и в тези, организирани по случай деня на майката, а също и във възпоменателни вечери, организирани по повод ранната смърт на Евгения Димитрова и Рена Попова от Плевен.

Свидетелство за активната обществена дейност на Л. Шишманова ни е оставил Владимир Василев, който отбелязва, че „тя е навсякъде, където чувстваха, че има нужда от малко мъдрост и повече ентузиазъм. Навсякъде ние ще я намерим еднаква – повикана или отишла сама, за да види, да провери, да помогне с онова, което бе в нейните сили. И бе там без никакъв свой интерес, без никакъв мотив на славолубие и суета, които ѝ бяха чужди – без амбиция дори, бих казал. Пред амбицията у нея стоеше обичта към делото”²⁵.

Участието ѝ в различни съюзи и дружества е белязано не с формално присъствие, а с полезна, целенасочена дейност.

Тя членува и участва в работата на Дружеството на жените с висше образование, в Лигата на говорещите английски език, в Дружеството за мир и свобода, подпредседател е на българската секция в Международната лига за мир и свобода, поради което участва в нейни международни конгреси и общува с най-изтъкнатите представителки на световния женски елит, печелейки ги за каузата на българките.

Цялата обществена дейност на Л. Шишманова е насочена към завоюването на достойно място и права на жените в целокупния живот на България.

Благотворителността също не е чужда на Лидия Шишманова. Тя е член на настоятелството на сиропиталището „Свети Патрик”, основано от Пиърс О’Махони (1850–1930) за български сираци от Македония и Одринска Тракия, станали жертва на Илинденско-Преображенското въстание. Членовете на настоятелството архимандрит Йосиф, Султана Рачо Петрова, Лидия Шишманова и проф. Димитър Агура утвържават дрехите на питомците на сиропиталището – дебърска носия, която да им напомня за тяхната родина, а уставът му е разписан от проф. Ив. Д. Шишманов, който по това време е министър на народното просвещение.

Понякога Л. Шишманова участва в благотворителни концерти, като с впечатляващо майсторство изпълнява трудни композиции на пиано. Това не е изненадващо, като знаем, че тя учи пиано от ранна детска възраст и има висока музикална култура.

Домът на семейната двойка Иван и Лидия Шишманови на ул. „Шипка” 11 става известен с изключителната си духовна атмосфера, създавана както от личното им присъствие, така и от хилядите книги по стените, от картините и пианото, от многобройните реликви на изкуството, и се превръща в своеобразен център на духовност и култура. В него по идея на Л. Шишманова е основано първото музикално дружество в София, за чийто подпредседател е избрана. Пак в този дом е основано първото Дружество за закрила и развитие на изкуството, в чиято дейност Л. Шишманова се включва с присъщото ѝ

---

²⁵ Василев, Владимир. Цит. Съч., с. 139.

желание да бъде в досег и да подкрепя всяка културна проява. Така домът на Шишманови се превръща в естествено средище на интелектуалния елит на България.

Сред гостите на хармоничната семейна двойка, която впечатлява с духовната си близост и с широките си културни интереси, с енергията си, насочена към служене на България, са Иван Вазов, Алеко Константинов, Иван Радославов, Михаил Арнаудов, писатели, художници, актьори, оперни певци, музиканти, университетски преподаватели, наши и чуждестранни учени и общественици, близки до тях по научни и по идейни схващания. Домът е център на българо-украинските връзки, тъй като Лидия Шишманова носи в сърцето си и любовта си към своята родна Украйна.

Всичко казано дотук ми дава основание да защита тезата си, че Л. Шишманова е не само достойна спътница на Ив. Д. Шишманов в продължение на 40 години, но е интелектуалка със собствен блясък. Многогранната си дейност тя извършва скромно, без поза, с подчертано чувство за лично достойнство и такт, умее да се радва на чуждите успехи и на всичко добро, случващо се в България, оставя спомена за първокласна интелектуалка, за която ние все още знаем много малко.

Библиография

Публикации от Лидия Шишманова

1. **Ш[ишманова]**, Л[идия]. Карл Фогт. (Книжовни и научни вести). // *Бълг. преглед*, 1895, № 7, с. 160.

Подпис : Л. Ш.

1а. **Ш[ишманова]**, Л[идия]. Музикална хроника. // *Бълг. преглед*, 1895, № 7, с. 161–162.

2. **Ш[ишманова]**, Л[идия]. Микрофонографът Дюсо. (Книжовни и научни вести). // *Бълг. преглед*, 1897, № 3, с. 149–150.

Подпис : Л. Ш.

3. **Шишманова**, Лидия. Жената и Висшето училище. // *Бълг. сбирка*, IV, 1897, № 10, с. 1062–1064.

Дата : София, 11 ноем. 1897 г.

Също и в : От сянката на историята : Жените в българското общество и култура (1840–1940). – София, 1998, с. 285–288.

4. **Ш[ишманова]**, Л[идия]. Български артист, I, 1900, № 1. // *Бълг. преглед*, 1900, № 8, с. 120.

Подпис : Л. Ш.

5. **Ш[ишманова]**, Л[идия]. По повод откриването на театралния сезон. // *Свободно мнение*, I, 1913, № 7, с. 14.

Подпис : Л. Ш.

6. **Ш[ишманова]**, Л[идия]. Цезар и Клеопатра. (Театрални бележки). // *Свободно мнение*, I, 1913, № 8, с. 14.

София, окт. 1913.

7. **Ш[ишманова]**, Л[идия]. „Моралът на г-жа Дулска” ; „Сватбата на Белугина” ; „Огнището угасва”. (Театрална хроника). // *Свободно мнение*, II, 1914, № 4, с. 66.

Подпис : Л. Ш-ва.

София, януарий 1914.

8. **Шишманова**, Лидия. Швейцария и България : Лични впечатления. // *Свободно мнение*, II, 1914, № 8, с. 123–130.

Дата : София, февруари 1914.

9. **Ш[ишманова]**, Л[идия]. „Силата на мрака”. (Театрална хроника). // *Свободно мнение*, II, 1914, № 10, с. 163–164.
Подпис : Л. Ш-ва.
Дата : София, март 1914.
10. **Ш[ишманова]**, Л[идия]. „Въскресение” от Толстой, преработка за сцената от Х. Батай. (Театрална хроника). // *Свободно мнение*, II, 1914, № 11, с. 176–177.
Дата : София, март 1914.
Подпис : Л. Ш-ва.
11. **Ш[ишманова]**, Л[идия]. Стариат Хайделберг. (Театрална хроника). // *Свободно мнение*, II, 1914, № 13, с. 209–211.
Подпис : Л. Ш-ва.
Дата : София, март 1914
12. **Ш[ишманова]**, Л[идия]. Концертът на Марто. (Музикални бележки). // *Свободно мнение*, II, 1914, № 16, с. 258–259.
София, април 1914.
13. **Шишманова**, Лидия. Ескурс в феминизма : По повод пиесата „Мъжемразка”. // *Свободно мнение*, II, 1914, № 17, с. 267–271.
14. **Ш[ишманова]**, Л[идия]. Дамата с камелиите. (Театрална хроника). // *Свободно мнение*, II, 1914, № 18, с. 288–290.
15. **Ш[ишманова]**, Л[идия]. „Чест от Зудерман”. (Театрална хроника). // *Свободно мнение*, II, 1914, № 20, с. 320–322.
16. **Шишманова**, Лидия. „Аида” от Верди. (Театрална хроника). // *Свободно мнение*, II, 1914, № 22, с. 351–353.
Дата : София, май 1914.
17. **Шишманова**, Лидия. Два полюса : Статия. // *Свободно мнение*, II, 1914, № 27, с. 425–427.
18. **Ш[ишманова]**, Л[идия]. Театрални бележки. // *Свободно мнение*, II, 1914, № 40, с. 572–574.
19. **Шишманова**, Л[идия]. Хамлет в Народния театър. (Театрални бележки). // *Свободно мнение*, II, 1914, № 42, с. 596–598.
20. **Шишманова**, Л[идия]. „Продадена невеста” от Сметана. (Музикални бележки). // *Свободно мнение*, II, 1914, № 43, с. 609–610.
21. **Шишманова**, Лидия. „Иуда” от К. Мутафов. (Театрални бележки). // *Свободно мнение*, II, 1914, № 51, с. 716–719.
22. **Шишманова**, Лидия. „Над зида” от Ана Карима в Народния театър. (Театрална хроника). // *Читалище*, III, 1914, № 1–3, с. 110–111.
23. **Шишманова**, Лидия. Кавалерия Рустикана. (Музикални бележки). // *Свободно мнение*, III, 1915, № 3, с. 40–42.
24. **Шишманова**, Лидия. Аида – ново разпределение. (Музикални бележки). // *Свободно мнение*, III, 1915, № 15, с. 240–241.
25. **Шишманова**, Л[идия]. „Живият труп” на софийска сцена. (Театрални бележки). // *Свободно мнение*, III, 1915, № 16, с. 256–258.
26. **Шишманова**, Лидия. За трудовата повинност на девиците. // *Вестн. на жената*, № 74, 14 окт. 1922, с. 1.
27. **Шишманова**, Лидия. Елеонора Дузе. // *Развигор*, № 144, 24 май 1924, с. 1, 2.
28. **Шишманова**, Лидия. По пиесата „Благородникът”. // *Лъч*, I, 1929, № 296, с. 3.
29. **Шишманова**, Лидия. „Благородникът” на Молиер, както го видях в странство. // *Мир*, XXXV, 1929, № 8825, с. 3.
30. **Шишманова**, Лидия. Българската книга и жената. // *Вестник на жената*, X, № 424, 25 окт.

1930, с. 1.

31. **Шишманова**, Лидия. „Халосник” от Цанко Церковски. // *Отец Паусий*, VI, 1933, № 1, с. 43–45.

32. **Шишманова**, Лидия. Няколко думи за Клуба на българските писателки. // *Вестн. на жената*, № 548, 25 ноем. 1933, с. 2.

По случай три години от основаването му.

33. **Шишманова**, Лидия. Крузе : Студентски спомени. // *Сноп*, Ч. 1. – София, 1934, с. 133–137

34. **Шишманова**, Лидия. Пророчески сън. [Разказ]. // *Вестн. на жената*, № 627, 13 ноем. 1935, с.

3.

35. **Шишманова**, Лидия. Безумни мечти. [Есе]. // *Вестн. на жената*, № 680, 17 февр. 1937, с. 2.

Публикации за Лидия Шишманова

36. **Бръзицов**, Хр. Д. Един час при г-жа Лидия проф. Ив. Шишманова. // *Лит. глас*, № 45, 20 окт. 1929, с. 3.

37. **Писмо** от г-жа Лидия Шишманова до ректора на Университета. // *Лит. глас*, № 55, 28 дек. 1929, с. 2.

38. **Габе**, Дора. На госпожа Лидия Шишманова : Няколко думи, казани на нейния юбилей. // *Вестн. на жената*, № 627, 13 ноем. 1935, с. 2.

39. **Каменова**, Ана. Продължената младост на г-жа Лидия Шишманова. // *Вестн. на жената*, № 627, 13 ноем. 1935, с. 2.

40. **Омельченкова**, М. 40 години културна дейност. // *Вестн. на жената*, № 627, 13 ноем. 1935, с. 2, 3.

41. **Честването** на г-жа Л[идия] Шишманова. // *Вестник на жената*, № 627, 13 ноем. 1935, с. 2, 3.
Без подпис.

42. **Арнаулов**, Михаил. Помен за Лидия Шишманова. // *Зора*, № 5283, 9 февр. 1937, с. 8.

43. **И** Лидия Шишманова си отиде. // *Вестн. на жената*, № 679, 10 февр. 1937, с. 3.

Без подпис.

44. **Балабанов**, Александър. Лидия Шишманова. // *Развигор*, № 3, 3–13 февр. 1937, с. 11.

45. **Габе**, Дора. Фаталности. (Помен за Лидия Шишманова). // *Вестн. на жената*, № 680, 17 февр. 1937, с. 2.

46. **Йовчева**, Санда. Лидия Шишманова. (Помен за Лидия Шишманова). // *Вестн. на жената*, № 680, 17 февр. 1937, с. 2.

47. **Каменова**, Ана. За младото сърце. // *Вестн. на жената*, № 680, 17 февр. 1937, с. 2.

48. **Стоянов**, М[аньо]. Лидия Шишманова почина. // *Лит. глас*, № 342, 17 февр. 1937, с. 4.

49. **В[асилев]**, Вл[адимир]. Лидия Шишманова и театърът. // *Златорог*, 1937, № 3, с. 138–140.

Подпис : Вл. В.

50. **Дончев**, Николай. Българската книга в чужбина. // *Родна книга*, Брой единствин, 27 апр. 1941, с. 9, 10.

51. **Тихова**, Надежда. Поезията, пролог към света на изкуството. // *Лит. фронт*, № 30, 24 юли 1986, с. 3.